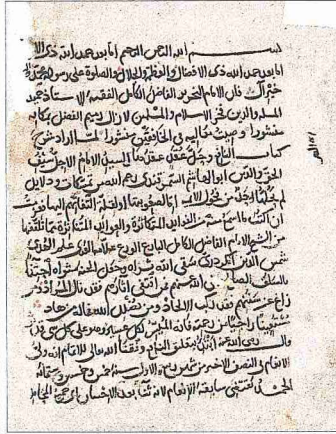
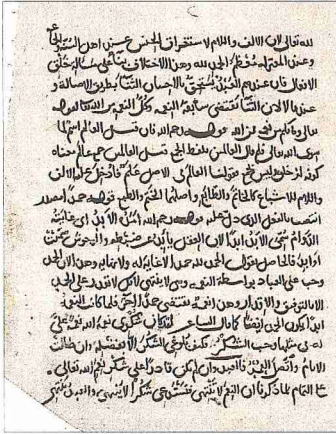

Hamidüddin
ed-Darîr'in
Semerkandî'ye ait
el-Fıkhü'n-nâfi'
adlı esere
yaptığı şerhin
ilk iki sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Şehid Ali Paşa,
nr. 858)

lâm ilmini ilgilendirdiği belirtilmekle beraber Kâtib Çelebi'nin ifadesinden (*Keşfü'z-zunûn*, I, 119) eserin hadis ilmine dair olduğu sonucu çıkarılarak bu tesbit esas alınmıştır. Bağdatlı İsmâil Paşa müellife *Kitâbü'l-Envâr* adlı bir eser daha nisbet etmektedir (*Hediiyetü'l-ârifin*, II, 17). Ancak kütüphane kataloglarında bu eserin yazma nüshalarına rastlanmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Nesefî, *Tebşirâtü'l-edile* (Salamé), I, 164, 358; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğiyye*, III, 400-401; Meâlimü'd-dîn, Meşhed Ktp., Âsitân-i Kuds-i Razavî, nr. 2605 (fotokopiy için bk. DiA Ktp., nr. 174059), vr. 1^a, 128^b, 171^a, 172^b, 181^a, 204^a, 248^b; İbn Kutluboğa, *Tâcû'l-terâcim fî tabakâti'l-Hanefiyye*, Bağdad 1962, s. 68; Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî, *Ketâ'ibü 'l-âlimi'l-aşyâr min fukahâ'i mezhebi'n-Nu'mânî'l-muhtâr*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1931, vr. 133^a; *Keşfü'z-zunûn*, I, 119, 839; II, 1726; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 202; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 342; *Hediiyetü'l-ârifin*, II, 17; Sezgin, *GAS*, I, 600; U. Rudolph, *al-Mâturidi und die Sunnitische Theologie in Samarkand*, Leiden 1997, s. 80-82; I. Abbas, "Abû Bakr Moḥammad b. al-Yamān al-Samarqandî", *Elr.*, I, 264-265.

MUHAMMED ARUÇI

SEMERKANDÎ,

Muhammed b. Yûsuf

(محمد بن يوسف السمركندي)

Ebû'l-Kasım Nâsirüddin Muhammed
b. Yûsuf b. Muhammed b. Âli el-Hüseynî
el-Medenî es-Semerkandî
(ö. 556/1161)

Hanefî fakihi.

Hayatına dair yeterli bilgi yoktur. Hüseyinî nisbesi bazı kaynaklarda ve kütüphane kayıtlarında Hasenî şeklinde zikredilmektedir. Biyografisi hakkında bilgi içeren eserlerde ilim ve ahlâkından övgüyle söz edilmekte, devrinin önde gelen müctehid

âlimlerinden olduğu ve soyu Hz. Hüseyin'e ulaşan bir aileden geldiği belirtilmektedir. Kendisiyle ilgili sınırlı mâlûmattan 535 (1141) yılında hacca gitmek üzere seyahate çıktığı, bir süre Bağdat'ta kaldığı ve 543'te (1149) memleketine döndüğü, ulemâyâ dil uzattığı ve 556'da (1161) hapis-te öldüğü anlaşılmaktadır. Bir kısım eserlerde "şehid" olarak anılması da bu sebeple olmalıdır. Kâtib Çelebi bazı yerlerde ölüm tarihini 656 (1258) olarak kaydederse de (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1697, 1921) diğer yerlerde 556 diye vermektedir (a.g.e., I, 565, 571; II, 1813). Müellifin *el-Câmi'u'l-kebirî* 548 (1153) ve *el-Mültekatı* 549 (1154) yılında yazmış olması da (a.g.e., I, 571; II, 1813; M. Mutî' el-Hâfız, II, 209-210) 656 (1258) tarihinin yanlış olduğunu göstermektedir. Semerkandî *el-Mültekatı* adlı eserinde (s. 454) Kadî Mahmûd b. Abdülazîz'den hocası diye söz etmekte olup bu zat meşhur Kâdihan'ın dedesidir. Kureşî, Semerkandî'nin Muhammed b. Ca'fer el-Becelî'den rivayette bulunduğunu söyler (*el-Cevâhirü'l-muğiyye*, III, 110).

Eserleri. 1. *el-Fıkhü'n-nâfi'* (*en-Nâfi' fî'l-furû'*). Hanefî ulemâsı arasında meşhur olan muhtasar bir fıkıh kitabıdır. Haccinin küçüklüğüne rağmen bütün fıkıh konularını kapsaması, Kitap ve Sünnet'ten istidlâllere önem verilmesi ve birçok konuda Hanefî ve Şâfiî mezheplerinin görüşlerinin karşılaştırılması bakımından önem taşır. Daha sonraki Hanefî literatüründe yapılan atıflar yanında birçok yazmasının günümüze ulaşması, Ebû'l-Berekât en-Nesefî gibi tanınmış bir âlim tarafından şerhedilmesi esere verilen önemin bir göstergesidir. *el-Fıkhü'n-nâfi'*, Riyad Muhammed b. Suûd Üniversitesi'nde İbrâhim b. Muhammed b. İbrâhim tarafından doktora tezi olarak neşre hazırlanarak yayımlanmıştır (I-III, Riyad 1421/2000). Eseri İbnü'l-

Fasîh nazma çevirmiş (Kureşî, I, 204), Hamidüddin Ali b. Muhammed ed-Darîr el-Buhârî şerhetmiş (Leknevî, s. 125; yazma nüshası için bk. Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 858), daha sonra onun isteği üzerine (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1922; *Fihristü'l-Kütübhaneti'l-Hidiviyye*, III, 130) talebesi Ebû'l-Berekât en-Nesefî kitabı önce *el-Müstevfâ* adıyla şerhetmiş, ardından bunu *el-Müştasfâ mine'l-Müstevfâ* adıyla ihtisar etmiştir. Bu özet şerhin birçok yazma nüshası günümüze ulaşmıştır (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1841, 1842; İzmir Millî Ktp., nr. 601, 617; İÜ Ktp., AY, nr. 3085; Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 2469). Kâtib Çelebi ve Brockelmann *el-Fıkhü'n-nâfi'* üzerine yapılan diğer bazı şerhlerden söz ediyorsa da (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1922; *GAL Suppl.*, I, 655; ayrıca bk. *Hediiyetü'l-ârifin*, I, 85) bunların doğruluğu teyit edilememiştir. 2. *el-Câmi'u'l-kebirî fî'l-fetâvâ* (*Câmi'u'l-fetâvâ*). Kâtib Çelebi'nin muhtasar bir kitap olduğunu kaydettiği eserin (*Keşfü'z-zunûn*, I, 565) çeşitli nüshaları mevcuttur (Manisa İl Halk Ktp., nr. 801-804; Dârü'l-kütübîz-Zâhiriye, nr. 2558; Melik Suûd Üniversitesi Ktp., Riyad, nr. 1827 M). 3. *el-Mültekatı fî'l-fetâvâ*. Müellifin bir önceki kitaptan seçmelerle meydana getirdiği eser Hanefî fukahası arasında meşhur olup özellikle İbn Nuceym *el-Bahârü'r-râ'ik* ve İbn Âbidîn *Reddû'l-muhtâr*'da sıkça atıfta bulunmuştur. Çok sayıda yazma nüshasının günümüze ulaşması da eserin gördüğü rağbetin bir işareti olmalıdır (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1000, 1001; Lâleli, nr. 1165; Şehid Ali Paşa, nr. 975; Yenicami, nr. 575). Klasik fıkıh kitaplarının tertibine göre düzenlenen eserde her başlık altında konular bütün halinde ele alınmayıp ihtiyaç duyları hususlar kısa hüküm cümleleri şeklinde kaydedilmiş, bu arada delillere yer verilmemiş, zaman zaman Hanefî mezhebi imamı ile daha sonraki ulemâyâ atıflar yapılmıştır. Mahmûd Nassâr ve Seyyid Yûsuf Ahmed'in yaptığı neşir (Beyrut 1420/2000) ilmî bir özellik taşımamaktadır. Kitap Celâlüddin Mahmûd b. Hüseyin el-Üsrûsenî tarafından yeniden düzenlenmiş olup yazmaları *Tecnîsü mesâ'ili'l-Mültekatı* (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 596, 598) ve *Terîbü'l-Mültekatı* (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 585) adıyla kaydedilmiştir. Semerkandî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *el-Kânûn fî furû'ı'l-Hanefiyye*, *Meşâbihu's-sübül fî furû'ı'l-Hanefiyye*, *el-Menşûr fî furû'ı'l-Hanefiyye*, *el-İhkāk*, *Fethu'l-galak fî't-tevhîd*, *Halâşü'l-müftî fî'l-furû'*.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Yûsuf es-Semerkandî, *el-Fık-hû'n-nâfi'* (nşr. İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm el-Abbûd), Riyad 1421/2000, neşredenin girişi, I, 13-36; a.mlf., *el-Mültekat fi'l-fetâva'l-Hanefiyye* (nşr. Mahmûd Nassâr – Seyyid Yûsuf Ahmed), Beyrut 1420/2000, s. 454; Ebû Tâlib el-Mervezî, *el-Fahrî fi ensâbi'l-Şâlibiyyîn* (nşr. Mehdi er-Re-câî), Kum 1409, s. 103-104; Kureşî, *el-Cevâhîr-ü'l-muğiyye*, I, 204; II, 710; III, 110, 409, 426; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim fi şabakâti'l-Hanefiyye* (nşr. M. Hayr Ramazan Yûsuf), Dimaşk 1413/1992, s. 229-230, 338, 339; *Keşfü'z-zunûn*, I, 565, 571, 717; II, 1313, 1386, 1574, 1697, 1813, 1861, 1921-1922; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 125, 219-220; *Fihristü'l-Kütübhaneti'l-Hidiviyye*, III, 97, 130; Brockelmann, *GAL*, I, 475; *Suppl.*, I, 655-656; *İzâhu'l-meknûn*, II, 168; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 85; II, 94; M. Mutî el-Hâfız, *Fihristü mahtûâtü Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye: el-Fıkhu'l-Hanefî*, Dimaşk 1401/1980-81, I, 251; II, 76-77, 170, 209-210; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethul-lah), VII, 149; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 52.

AHMET ÖZEL

SEMERKANDÎ, Necîbüddin

(bk. NECİBÜDDİN es-SEMERKANDÎ).

SEMERKANDÎ,**Ubeydullah b. Muhammed**

(عبد الله بن محمد السمركندي)

Ebû Muhammed Rûknüddin Ubeydullah b. Muhammed b. Abdilazîz es-Semerkandî (ö. 701/1301)

Müteahhir dönem Mâtürîdiyye âlimi.

Bârsâh (Bârşâh) diye tanındığı nakledilir. Nisbesinden Semerkantî olduğu anlaşılmakta ve VII. (XIII.) yüzyılın ortalarında doğduğu tahmin edilmektedir. Allâme, Rûkneddin, Veliyyüddin, Zekiyyüddin, Zeynüddin gibi lakaplarla anılır. Bağdat'ta Müstansiriyye Medresesi'nde Muzafferüddin İbnü's-Sââtî'nin öğrencisi oldu, 8 Receb 690'da (7 Temmuz 1291) hocasından *Mecma'u'l-bahreyn ve mülteka'n-neyyireyn* adlı eserini rivayet etme icâzeti aldı (Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî, vr. 261^a, 283^a). Ardından Dimaşk'a gidip yerleşti. Önce camilerde ve Zâhiriyye Medresesi'nde müderrislik yaptı, daha sonra Nûriyye Medresesi müderrisliğine tayin edildi. Ancak görevine başladığı ilk günlerde Zâhiriyye Medresesi'nin dârluhâdis bölümünde bekçilik yapan Ali el-Havranî tarafından parasını gasbetmek amacıyla geceleyin öldürülerek medresenin havuzuna atıldı (12 Saffer 701 / 17 Ekim 1301). İki ay sonra sorgulanan katil suçunu itiraf etti ve aynı yerde idam edildi (Safedî, *A'yânü'l-aşr*, III, 207; İbn Kesîr, XIV, 18; İbn Hacer, II, 433;

Temîmî, IV, 428). Kaynaklar öğrencilerinden sadece Yahyâ b. Süleyman b. Ali el-Âzerbaycânî'nin adını zikreder (Kureşî, III, 589).

Döneminde Hanefî mezhebinin önemli âlimlerinden biri olarak tanıtılan Ubeydullah es-Semerkandî kelâm, fıkıh, tefsir, hadis ve tasavvufu yetiştirmiş, bu alanlarda teliflerde bulunmuştur. Eserlerini öğrencilerin yararlanabileceği bir sistemle yazmıştır. Fıkıhta Hanefiyye, kelâmda Mâtürîdiyye mezhebine mensuptur. Kitaplarında Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'den "İmâmü'l-hüdâ" unvanıyla bahsederek bazı görüşlerini aktarmış, Ebû Hanîfe, Ebû'l-Leys es-Semerkandî, Ebû'l-Yûsuf el-Pezdevî, Ebû'l-Muîn en-Neseî gibi âlimlerden nakiller yapmış, muhalif mezhep ve akımlara karşı Ehl-i sünnet'i savunurken Mâtürîdiyye çizgisinde yer alıp Eş'ariyye'yi eleştirmiş, böylece döneminde Mâtürîdiyye'nin belli başlı temsilcilerinden biri olarak kabul edilmiştir (bk. MÂTÜRİDİYYE). Semerkandî usul-i fıkıhla da ilgilenmiş ve Hanefiyye ile Şâfiyye arasındaki ihtilâfları özetleyen *Câmi'u'l-üşûl*'ü kaleme almıştır. Âbid ve zâhid bir kişi olarak tanıtılan Semerkandî tasavvufa da alâka duymuştur. Kitaplarında Cüneyd-i Bağdâdî'den nakillerde bulunmuş, esmâ-i hüsnâya dair yaptığı açıklamalarda tasavvufî bir üslûp kullanmıştır. Semerkant ve Buhara yöresinin din anlayışına bağlı olarak yetişen Habbâzî, Burhânedin en-Neseî, Ebû'l-Berekât en-Neseî gibi âlimlerin tasavvufa bağlılık geleneğini sürdüren Semerkandî nasırları aykırı inançları benimseyen mutasavvıfları eleştirip zındıklıkla itham etmiştir.

Dikkat çeken bazı görüşleri şöyledir: Cenâb-ı Hakk'ın lutf ve ihsanı çerçevesinde müttakilerin ilham ve sâdik keşf vasıtasıyla bilgi sahibi olmaları mümkündür; ancak şeytânî vesveseler ve nefsanî arzuların da karışabileceği bu tür bilgiler kesinlik taşımaz ve delil teşkil etmez ('*Akâ'idü's-Seyh Rûkniddin*, vr. 1^b; *el-'Akîdetü'r-Rûkniyye*, vr. 3^b-4^a). Allah'ın varlığı, fıtrî eğilimin yanı sıra akli istidlâl ve kalbin mâsivâdan tasfiye edilmesi halinde keşf yoluyla da bilinebilir. Bu sebeple insan fıtratı bozulsa bile kişi akıl yürüterek Allah'a iman etmekle yükümlüdür (*el-'Akîdetü'r-Rûkniyye*, vr. 24^b, 42^b). İlahî ilmin varlık ve olaylara taalluku hakkında Kur'an'da "bilelim diye" (el-Bakara 2/143) şeklinde yer alan ifadeler mecaz olup "vuku bulmasını görmek" anlamındadır. Allah'ın rüyada ve uyanıklık halinde keyfiyetsiz olarak gözle görülmesi teorik açıdan mümkündür. Bazı velîlerce rüyada görülmekle birlikte imti-

hanın gerçekleşmesi esnasına bağlı olarak uyanıklık halinde görülmesi mümkün değildir. Âhirette vuku bulacak rüyetin keyfiyeti ise bilinemez. Haberî sıfatlara iman edip keyfiyetine ilişkin bilgiyi ilâhî ilme havale etmek gerekir. Şakî olan saîd, saîd olan şakî durumuna gelebilir, bu sebeple bazılarınca ileri sürülen "muvâfât" telakkişi yanlıştır. Nübüvvet ilâhî emirlerin bilinmesi için gereklidir, bunlara akıl yürütmek suretiyle vâkıf olmak mümkün değildir. Hz. Peygamber'in nübüvvetine dair önemli delillerden biri onun Kur'an'a tizlikle uymasındır. Hz. Âişe'nin söylediği gibi o gerçek bir peygamber olmasaydı Zeyneb'le ilgili kıssayı Kur'an'da zikretmeyip gizli tutardı (a.g.e., vr. 14^{a-b}, 22^a, 23^b-24^b, 28^b-29^a, 43^a).

Eserleri. 1. '*Akâ'idü's-Seyh Rûkniddin es-Semerkandî*. Müellifin kelâm ilmine dair en hacimli eseridir. Kitapta kelâm-la tasavvuf yöntemini birleştiren bir üslûp kullanılarak itikadî meseleler ele alınmıştır. Tek yazma nüshası bilinen eserin bazı kısımları okunamamaktadır (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1248). 2. *el-'Akîdetü'r-Rûkniyye fi şerhi lâ ilâhe illallâh Muhammedün resûlüllâh*. Kaynaklarda *Şerhu kelimeteyi's-şehâde* adıyla da geçer (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1043; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 472). Hidiviyye Kütüphanesi katalogunda sadece *el-'Akîde* adıyla kaydedilmiş (*Fihristü'l-kütübhaneti'l-Hidiviyye*, II, 43), A. J. Wensinck buna dayanarak eserden *Şerhu lâ ilâhe illallâh* ismiyle söz etmiş (*The Muslim Creed*, s. 284), Brockelmann da bu bilgiye atıfta bulunarak aynı adı tekrar etmiştir (*GAL Suppl.*, II, 946). Adındaki "rûkniyye" kelimesinin yanlış olarak "zekiyye" şeklinde okunması ve kütüphane kataloguna böyle girmesi sonucu (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1691) eser, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'ne *el-'Akîdetü'z-zekiyye* ismiyle madde başı olmuştur. Bir önceki kitabın özeti mahiyetinde olan eser Mustafa Sinanoğlu tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır (İstanbul 2008). 3. *Şerhu'l-esmâ'i'l-hüsnâ*. Eserde ilâhî isimler ve zât-sıfat ilişkisi gibi konular kelâmî-tasavvufî bir üslûpla ele alınmaktadır (Süleymaniye Ktp., Dârülmünevî, nr. 178; İÜ Ktp., nr. 3109). 4. *Risâle fi'l-imân ve'l-küfr*. Eserde Allah'ın varlığını bilmek açısından iman ve inkâr konusu üzerinde durulur (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1695, Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 933; Köprülü Ktp., Mehmed Âsım Bey, nr. 244). 5. *Risâletü'l-'ubûdiyye*. İbadetin ve ilâhî emirlere itaat etmenin sahih olmasına ilişkin şartlarla bunların çeşitlerine dairdir